

O IZLOŽBI HRVATSKA ETNOGRAFSKA BAŠTINA

Zorica Vitez

Institut za etnologiju i folkloristiku

Zagreb

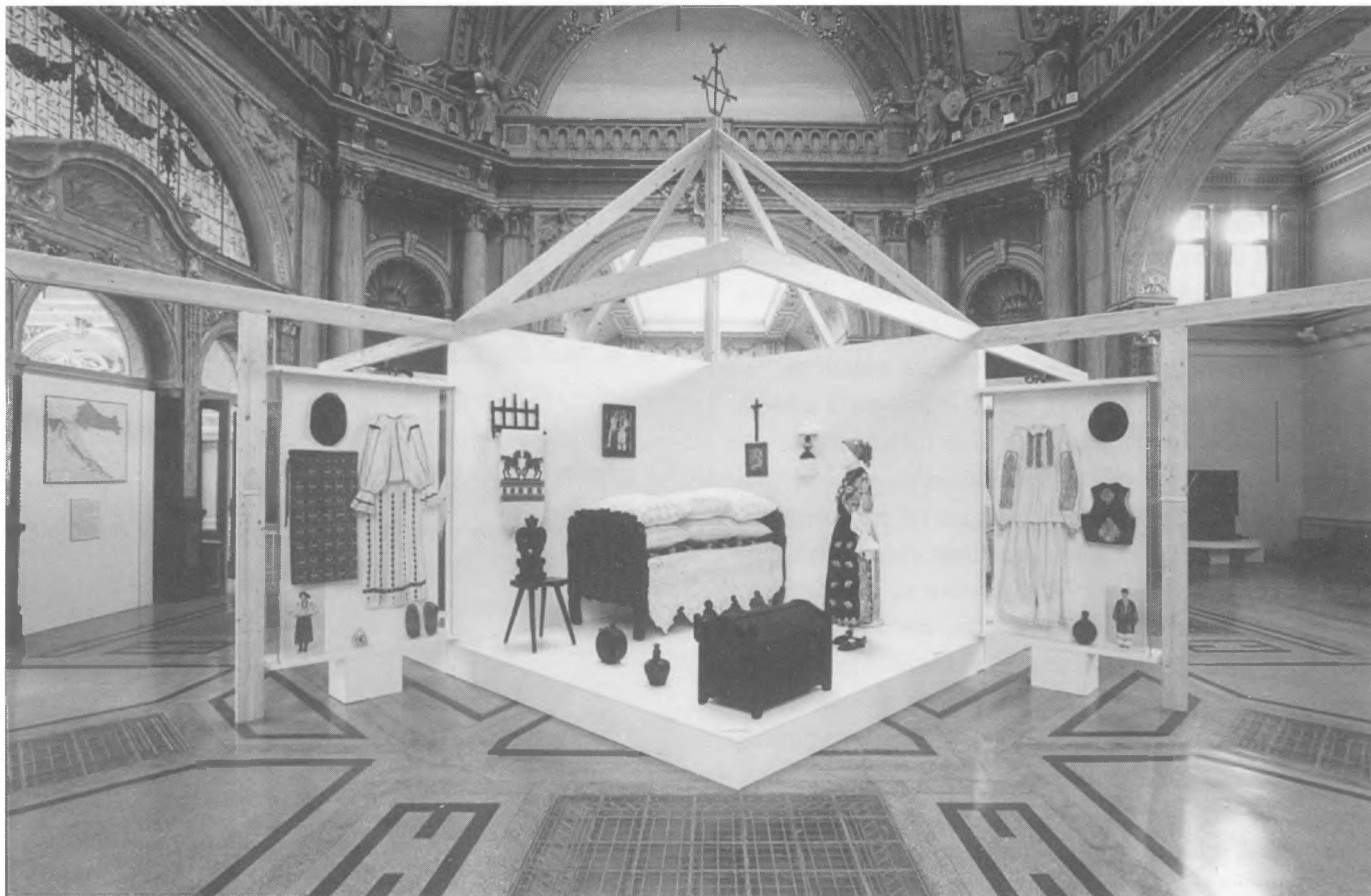
Skupina etnologa i folklorista priredila je izložbu *Hrvatska etnografska baština* i katalog/monografiju o hrvatskoj narodnoj kulturi na engleskom jeziku "Croatian Folk Culture: At the Crossroads of Worlds and Eras" (581 str., 515 ilustracija) Autorice izložbe i urednice kataloga su bile dr. sc. Zorica Vitez i dr. sc. Aleksandra Muraj, a postavljajući Mladen Pejaković, organizator izložbe "Klovićevi dvori".

Prvi postav izložba je doživjela u Budimpešti (od 19. siječnja do 20. veljače 2000., u Budimpeštanskom povijesnom muzeju), a

zatim je bila postavljena u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu (od 5. do 26. ožujka 2000.). Izložbu prati i upotpunjuje dvadesetominutni dokumentarni film. Za budimpeštanski postav pripremljen je manji katalog na mađarskome jeziku (20 str.), a za zagrebački na hrvatskome (16 str.). Izložba bi trebala gostovati i u drugim stranim zemljama (djelomice u okviru međudržavnih razmjena programa kulture), a postoji zanimanje i za njezino postavljanje u drugim gradovima Hrvatske.

Naručeni projekt

U rujnu 1998. na poziv tadašnjeg ministra kulture mr. Bože Biškupića autorica ovih redaka prihvatila je zadatak da predloži koncepciju izložbe i opširnoga kataloga, okupi suradnike i, uz pomoć Klovićevih dvora kao organizatora i izdavača, bude voditeljicom projekta. Ministrova je bila ideja o izložbi i opširnom katalogu koji bi, prvenstveno i inozemstvu, predstavljali hrvatsku etnografsku baštinu odnosno hrvatsku tradicijsku kulturu. Za etnologa je to bio izazov i prilika koju se ne propušta; tako su smatrali i moji suradnici iz Instituta za etnologiju i folkloristiku, a kasnije nam se pridružio i dio

Dijelovi namještaja, oprema sobe i svečana odjeća dočaravaju bogatstvo nizinske Hrvatske
snimio: Vidoslav Barac

Zgrada Umjetničkog paviljona u kojoj je bila postavljena izložba Hrvatska etnografska baština
snimio: Vidoslav Barac

muzealaca. Posebice je bilo primamljivo ostvariti opširnu i dobro opremljenu monografiju, bogato ilustriranu, profesionalno grafički pripremljenu i otisnutu u dobroj tiskari. U desetljećima rada u znanstvenom institutu, gdje znanstvenici uz pomoć priučenih suradnika rade sve poslove na pripremi institutskih izdanja osim tiskarskih, nije se mogla ni sanjati takva prilika. I, eto, ona se pružila!

Katalog/monografija

Za tekstualni dio kataloga/monografije bili smo djelomice spremni: upravo je bila objavljena "Etnografija", prva knjiga u serijalu Matice hrvatske naslovljenom "Hrvatska". Bila je to ujedno i prva sinteza hrvatske etnografije i folkloristike, pregled dotadašnjih znanja i osvrt na pristupe i povijest naše struke (postajale su sinteze samo za područje usmene književnosti). "Etnografija" je dobila status sveučilišnog udžbenika, a skupina njezinih autora državnu nagradu za znanost (1999.). Katalog/ monografija mogla se samo djelomice osloniti na "Etnografiju". Gotovo sve članke trebalo je prilagoditi stranom čitatelju te dodati veći broj priloga o užim temama iz tzv. materijalne kulture koji su uz izložbu bili važni, jer objašnjavaju izložke. Nije nas čekao samo prijevod na strani jezik, nego i problem razumijevanja od strane pripadnika drugih, drukčijih kultura. U konačnici je krug autora proširen na dvadeset i pet znanstvenika i muzejskih djelatnika, a broj članaka narastao na trideset i dva. U katalogu se nalaze i dvije karte (kartografa Tomislava Kaniškog): jedna stranim čitateljima ukazuje na položaj i veličinu Hrvatske u Europi, a druga na karti Hrvatske ocrta četiri etnografski različite regije. Pri kraju knjige nalazi se katalog u užem smislu: opis sadržaja izložbe, podaci o izložcima i nešto njihovih fotografija. Velik dio fotografija, koje se nalaze na drugim mjestima u knjizi, također ilustrira etnografsku građu sadržanu na izložbi pa se i na njih upućuje na odgovarajućim mjestima. Priložen je i popis autora ilustracija.

Ilustracije u katalogu/monografiji

Bolna točka mnogih etnografskih izdanja su slabe ilustracije, a uzrok je tome ponajviše financijske prirode. U našem katalogu dio starijih fotografija pripada počecima fotografije u Hrvatskoj. Neke od njih su doista jedinstvene, ali je mnoge trebalo izraditi koristeći oštećene negative. Najveći dio fotografija u boji trebalo je snimiti po muzejima. Za taj posao bio je zadužen gospodin Vid Barac, tadašnji zaposlenik Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH. Za svoju skromnu plaću snimio je oko tisuću i petstotina negativa i pozitiva u boji (predmeta iz muzejskih zbirki i neprofesionalnih manekena u narodnim nošnjama), bio urednik fotografija u monografiji i katalozima na mađarskom i hrvatskom, te autor plakata. Dio snimaka namijenjen je muzejima čija je građa fotografirana, kao mala naknada za njihov trud i susretljivost. Uz starije dokumentarne fotografije (većinom crno-bijele) i namjenski rađene fotografije V. Barca, u katalogu se nalaze i stare ilustracije iz putopisnih i sličnih albuma, te fotografije drugih autora.

Zahvaljujući pripremi svih tiskovina ovoga projekta u *Art dizajnu Šiško*, te *Agenciji za komercijalnu djelatnost* odnosno, tiskari dobili smo izdanje kakvo naša struka do sada nije imala. U nadi da neće zvučati neskromno i samozadovoljno, valja kazati da i u sadržajnom smislu, na razini stručnosti pisanih priloga i koncepcije, ova monografija predstavlja sadašnje mogućnosti i dosege naše struke. U njoj su okupljeni radovi velikog broja aktivnih etnologa i folklorista (nažalost, njihov ukupni broj vrlo je malen), autora znanstvenih i stručnih članaka i knjiga i/ili autora etnografskih izložaba odnosno kustosa koji se bave određenom užom tematikom.

Nemale zasluge u ostvarenju ovog izdanja pripadaju i prevoditeljima na engleski jezik, posebice gospodi Nini Antoljak i dr. sc. Jasni Čapo-Žmegač, zbog njezina izvrsnog poznavanja i etnologije i engleskog jezika.

O izložbi

Sukladno preglednom karakteru kataloga i izložba je zamišljena kao prikaz glavnih obilježja hrvatske etnografske baštine sagledanih u njihovoj regionalnoj raznolikosti. Pri izradi njezine koncepcije trebalo je misliti da je namijenjena strancima koji se prvi put susreću s etnografskom baštinom Hrvata, a vjerojatno dio njih ne zna ni gdje je Hrvatska. U tim okolnostima nije dolazio u obzir odabir samo jedne ili nekoliko tema niti problemski pristup izložbi. Željeli smo prikazati veliku raznolikost naše etnografske baštine u odnosu na nevelikost Hrvatske te ukazati na njezinu regionalnu raznolikost, računajući pri tom na činjenično stanje fundusa etnografskih muzeja i zbirki. Kako je planirano da izložba putuje na više destinacija

morali smo voditi računa da ne bude prevelika, da se može prilagoditi različitim prostorima, da se može smanjiti redukcijom izložaka i/ili dionica izložbe, te da zbog dalekih pa i preoceanskih transporta ne može sadržati prevelike i teške predmete.

Izložba se sastoji od četiri cjeline koje predstavljaju četiri područja Hrvatske: primorsku, gorsku, središnju i nizinsku Hrvatsku. Ta se područja međusobno razlikuju po svojim prirodnim osobinama, po kulturnom naslijeđu preuzetom od starijeg, neslavenskog stanovništva, a imala su i različitu povijesnu sudbinu. Pod utjecajem su različitih širih kulturnih regija (mediteranske, balkanske, srednjoeuropske). Zbog svega se toga razlikuju i u kulturnim obilježjima, pa na relativno malenom prostoru Hrvatske nalazimo veoma raznoliku etnografsku baštinu. Ta raznolikost ne razjedinjava hrvatsku narodnu kulturu već svjedoči o sposobnosti hrvatskoga naroda da se prilagodi uvjetima života i na njih kreativno odgovori. Uočavajući i analizirajući te razlike, hrvatski su etnolozi ustanovili tri inačice hrvatske kulture odnosno tri kulturne zone: jadransku, dinarsku i panonsku. Granice tih zona nisu oštre niti uvijek sasvim jasne. Među njima nalaze se prijelazna područja u kojima se miješaju elementi iz dviju ili triju zona, prijelazi iz jednoga krajolika u drugi, iz jednog načina života i gospodarenja u drukčiji. Prepletenost tipova, postojanje prijelaznih oblika i velikog broja inačica odlikuje sve dijelove Hrvatske i svaki dio kulture.

Promišljajući izložbu autorice su odlučile odstupiti od uobičajene podjele na tri etnografske zone i izdvojile područje središnje Hrvatske kao područje susretanja i prepletanja ne samo triju kulturnih zona nego i kao područje najjačih srednjoeuropskih utjecaja. Tako nastala četiri područja prikazana su u četiri dionice izložbe, a svakoj od tih dionica pripada i jedan tipični interijer (primorska kuhinja, gorska pastirska koliba, zadružna soba iz središnje Hrvatske i nizinska (slavonska) bračna soba. Zaseban dio izložbe sadržava mali prikaz dječjeg svijeta u okrilju stare seljačke kulture Hrvata. Dijeleći s odraslima nedaće seljačkog života, ali i blagodati očuvane prirode, ta su djeca postala našim precima. Zahvaljujući njihovoj izdržljivosti, radinosti i kreativnosti pružila nam se prigoda zahvaliti im i skromno se odužiti ovom izložbom i monografijom, prizivajući uspomene na njihov svijet slikama koje će neminovno izbljedjeti i predmetima koje će ipak rastočiti vrijeme.

O fundusima etnografskih muzeja i zbirki

Fundusi naših etnografskih muzeja i zbirki počeli su se formirati i prije nastanka same struke i pojave prvih etnologa, pod vodstvom vrijednih utemeljitelja i ljubitelja etnografske baštine, koji su često preferirali određene teme i artefakte. Fundusi su se

*Dio postava - u prvom planu ženska oglavlja i nakit
snimio: Vidoslav Barac*

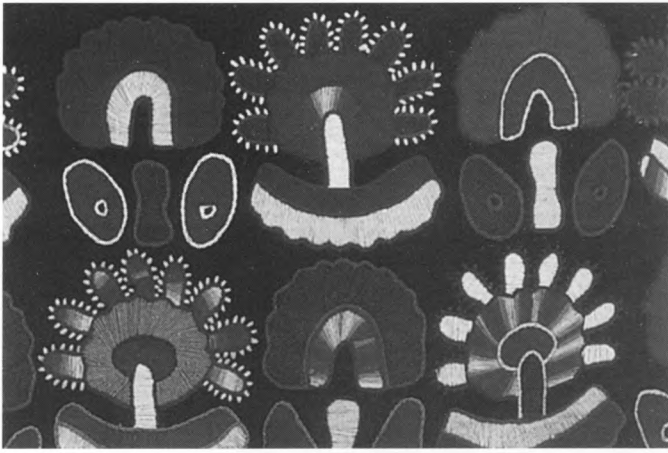
popunjavali u skladu s razvojem struke, njezinim određenjima i ograničenjima, artikuliranim ili implicitnim shvaćanjima o tome što spada a što ne spada u etnografski muzej.

U našim etnografskim muzejima najveće su zbirke odjeće i drugih tekstilija seoske provenijencije, što je i razumljivo. Odjećom i opremom seljaci su se uočljivo razlikovali od građana, a čitav proces od nastanka niti do gotove odjeće (preradom vune i obradom tekstilnih biljaka) ležao je u rukama seljanki (uz rijetke tkalce i pletače). Na svečanoj je odjeći, u njezinoj velikoj raznolikosti krojeva, tehnika tkanja i veza, u motivima i posebice u odabiru boja, lako bilo prepoznati sklad pa i visoke estetske domete. Zato smo pri osmišljavanju naše izložbe neminovno računali sa značajnim udjelom i reprezentativnim odabirom nošnji i drugih tekstilija. Vodili smo računa da na temelju postojećeg fundusa za svako područje sačinimo reprezentativni izbor tema i izložaka, te da predmetima iste funkcije ukažemo na njihovu različitost u odnosu na regionalnu pripadnost (primjerice, u odjeći, posoblju i namještaju, nakitu, glazbalima, maskama).

Datiranje predmeta u etnografskim zbirinama

Izložba sadržava izabrane predmete iz šest hrvatskih muzeja: narodne nošnje i druge tekstilije, predmete iz kućanstva i gospodarstva, proizvode rukotvorstva, ukrasno oružje, nakit, igračke, glazbala, maske i drugo. Svi su ti predmeti prikupljeni potkraj 19. i tijekom 20. stoljeća, ali uglavnom nisu precizno datirani. Pitanje datiranja predmeta u etnografskim se zbirinama dugo nije ni postavljalo. Takav se stav oslanjao na implicitnu pretpostavku skupljača da se ti predmeti jasno prepoznaju kao sastojci stare, nasliedene seljačke kulture. Najčešće su zapisani datumi primitka predmeta u muzejsku zbirku, a rijetko datum njegove izradbe i izrađivač.

Poznato je da je većina predmeta seoskog podrijetla nastajala prema dugo trajućim uzorcima, prema oblicima i tehnikama

*Prekrivač za krevet mladog bračnog para s motivima plodnosti (vezen vunanim koncem živih boja)
snimio: Vidoslav Barac*

prenošenima generacijama, a pojedinci su ih mogli kreativno varirati poglavito u ukrasnim detaljima. Tako su nastajale brojne inačice istoga modela u relativno dugom razdoblju. Slično je i s nematerijalnim sastavnicama hrvatske seljačke kulture opisanima u katalogu/monografiji: mnoge su opisane pojedinosti pripadale kulturi Hrvata i prije devetnaestoga stoljeća (primjerice, prastare tehnike tkanja, obrade drva, načini gradnje u kamenu, lončarstvo, običaji, društvene institucije).

O filmu koji prati izložbu

Namijenjen pretežno stranim posjetiteljima, film prvenstveno nastoji dočarati četiri različita krajolika (more i obalu, golet i velike šume gorske unutrašnjosti, brežuljke i rijeke središnje te ravnice i žitna polja nizinske Hrvatske), različitosti u privređivanju, naseljima, folkloru, sve što izložba nije mogla prikazati. Za razliku od izložbe koja neminovno prikazuje prošlost, film pokazuje suvremenost, život i stanje običaja, zanata, privređivanja.

Suvremeni život baštine

Neke od kulturnih pojava opisanih u našoj monografiji žive i danas, kao što se i danas izrađuju predmeti gotovo identični onima iz starijih muzejskih zbirki, no funkcija im je najčešće izmijenjena. Primjerice, negdašnja svečana odjeća danas postoji kao folklorni kostim, a plesovi i glazba njeguju se i prikazuju na sceni kao dio kulturne baštine, istodobno su sastavnim dijelom zabave i rekreacije, ali i simboli identiteta. Potreba za tim predmetima također je drukčija: pretežno su namijenjeni folklornim i zavičajnim društvima, turizmu (suveniru), korištenju u prigodama kad se želi naglasiti nacionalna pripadnost na državnoj ili regionalnoj razini (politički rituali, reprezentativni darovi strancima, otvaranja novoizgrađenih objekata i slično). No nije rijetko da su pojedinci, zbog potrebe za iskazivanjem

lokalnog i osobnog identiteta, nabavljali nošnje svoga zavičaja i njima opremali svoju djecu ili sebe same, da bi ih oblačili u određenim svečanim prigodama. Vrlo su brojne i manje ili veće etnografske zbirke pojedinaca, domaćih ljudi a često i došljaka, koji su znali cijiniti baštinu određene zavičajne sredine. Ovom fenomenu pripadaju i revitalizacije različitih škola veza, izrada tradicijskih glazbala, već spomenutih nošnji i druge opreme, rekonstrukcije zamrlih običaja, te posebice vrlo velik i žilav pokret njegovanja i prikazivanja folklorne baštine, najmasovniji oblik amaterske kulturne aktivnosti i u nas.

O postavu izložbe

Tri mjeseca prije prvog postava gospodin Mladen Pejaković dobio je težak zadatak da osmisli i izradi sve potrebno za izlaganje u atriju kraljevske palače na Budimu koji, u sastavu Budimpeštanskog povijesnog muzeja, ne služi za izlaganje. Pronašao je način da neutralizira arhitekturu koja s izlošcima nema dodirnih točaka, da smanji prazninu dvorišta trokatnice i da iskoristi dnevno svjetlo koje prodire kroz stakleni krov atrija. Oblicima i bjelinom drvenih pozadina, vitrina, podesta i drugih pomagala za izlaganje uspio je istaknuti ljepotu izložaka, stvoriti ugodaj sklada i prozračnosti. Autorice izložbe i ovim mu putem zahvaljuju. Žalimo jedino što vremenski tjesnac i ograničena sredstva nisu dopustili odabrati neki lakši materijal, jer je težina ove opreme velik problem za transport na dalja odredišta.

O odjecima projekta i njegovoj budućnosti

Cijenjeni ravnatelj jednog od najvećih muzeja u Zagrebu, nezadovoljan novčanom potporom njegova projekta, opatrnuo je naš, sasvim nepotrebno i neupućeno. Niti je što vidio, niti zna koliko je koštalo, ali on proziva neke tikvice za čije se izlaganje u Budimpešti skupo platilo, a trebalo bi ispitati koji učinak i odjek imaju te tikvice. I mi, autori i drugi etnolozi, rado bismo znali o stvarnim odjecima budimpeštanske izložbe, jer smo mi na to mogli vrlo malo utjecati (osim što smo obavijestili naše mađarske kolege i surađivali s medijima). Izložba je ugovorena na međudržavnom nivou, u organizaciji Klovićevih dvora, a pri tome je hrvatsko veleposlanstvo trebalo odigrati ključnu ulogu. Po zatvaranju izložbe u Budimpešti očekivali smo barem izreske iz novina, koje nismo dobili, ali smo dobili dio plakata na mađarskom (!) i engleskom jeziku.

U vrijeme postavljanja izložbe često su nas ometali znatizeljni posjetitelji muzeja zavrivajući k nama. Tih smo se dana uvjerali da taj muzej, a valjda i drugi na Budimu, imaju golem broj posjetitelja, domaćih i stranih, posebice Japanaca i Amerikanaca. Zato smo izložbu opskrbili legendama na mađarskom i engleskom jeziku, i vratili se kući poprilično sigurni da će, i uz

Gradska odjeća žena iz Splita (poč. XX. stoljeća)
snimio: Vidoslav Barac

jadnu propagandu, na izložbu “dolutati” mnogi, brojniji od posjetitelja izložaba u Hrvatskoj.

Nije mi poznato da li se neki muzealac pozabavio knjigama dojmova kao pokazateljima uspješnosti izložbe. Naša nije bila osobito debela, ali smo u njoj našli nekoliko jezika i pisama te smo jedan prigovor (o nedovoljnoj opširnosti legendi). Pravi melem bila nam je poruka da su posjetitelji izložbe poželjeli da dođu u Hrvatsku.

Uz vezi postava u Zagrebu i njegova odjeka svatko može imati svoje mišljenje, jer objektivni podaci o tome ionako ne postoje. Bez druge propagande osim dva poziva medijima, jedan na tiskovnu konferenciju uoči otvaranja i drugi na predstavljanje kataloga/monografije za vrijeme izložbe, ne znam što bi trebalo očekivati. Nije bilo spota ili telopa na HRT, ni jumbo plakata, a pokretači i organizatori izložbe nisu nam tu mogli pomoći. Autorice su se odazivale na sve pozive novinara, neke su pokušale i dodatno zainteresirati, a vodile su i sve najavljene skupine posjetitelja po izložbi. Izložbu u Zagrebu platio je Gradski ured za kulturu (100.000 kuna), a Ministarstvo kulture je obećalo 20.000 (za tiskovine: katalog, pozivnice, plakat).

Autorice i kustosice Etnografskog muzeja u Zagrebu opet su posao odradile zabadava.

A što se tiče onih “tikvica” (uz napomenu da ih je nekoliko doista uključeno u izložbu i da smo osobito ponosni na jednu iz 1734. godine), dodala bih samo da se kruške i jabuke ne mogu uspoređivati, pa ni njihove cijene, posebice ako ni jedno ni drugo niste ni vidjeli, a jedina vam je briga vlastiti zabran. Slično bih komentirala i jedan članak objavljen u “Slobodnoj Dalmaciji”, a potpisnik je također ljubitelj drugih umjetnosti. Za honorar je spremno prepisao tekst iz kataloga izložbe, bez ijedne primjedbe na koncepciju ili postav izložbe, bez stručnog ili barem laičkog osobnog mišljenja, osim zaključka da on preferira neke druge stvari. Srećom o prioritetima odlučuju neki drugi, pozvaniji i upućeniji. U predstavljanju hrvatske kulture u zemlji i inozemstvu naći će svoje mjesto i etnografska baština, udjelom koji zaslužuje i koji je trenutačno moguć. Taj dio naše cjelokupne kulturne baštine ne treba precjenjivati ali ni podcjenjivati, ne treba ga uspoređivati s drugima, a isključivost i agresivnost nije osobina ljudi naše struke.

Znamo da je zanimanje za našu struku vrlo skromno, da nema specijaliziranih pa ni dovoljno upućenih novinara (za što oni sami i nisu krivi), znamo da mi sami nismo dovoljno angažirani u promociji i popularizaciji struke. Kad jedan ili dva suvisla intervjua ili članka poprate neku našu aktivnost i kad dobijemo priliku da nastupimo na radiju i televiziji, a sve se to dogodilo uz ovu izložbu, mi smo, zasad, zadovoljni. Čitav ovaj projekt za nas je prilika da poradimo na predstavljanju i popularizaciji baštine i struke.

A o budućnosti projekta odlučivat će drugi, u prvom redu Ministarstvo kulture, koje ga je i potaknulo. Ne vjerujem da bi bilo koja smjena čelnika Ministarstva mogla baciti kroz prozor trud i dosadašnje ulaganje. To više što je lako ustanoviti da hrvatska etnografska baština nije nikad doživjela veće predstavljanje u inozemstvu, s izuzetkom gostovanja manjih tematskih izložaba i sudjelovanja u jugoslavenskim projektima, te da je, po našem mišljenju, najvredniji rezultat ovog projekta, opširna monografija o hrvatskoj tradicijskoj kulturi, prvo i jedino izdanje te vrste u nas.

Summary:

The Croatian Ethnographic Heritage exhibition

A group of ethnologists and folklore experts prepared the exhibition "The Croatian Ethnographic Heritage" as well as a catalogue/monograph about the Croatian folk culture in English.

The authors of the exhibition and editors of the catalogue are Dr. Zorica Vitez and Dr. Aleksandra Muraj, while the exhibition design was made by Mladen Pejaković.

The exhibition was first presented in Budapest between January 19th and February 20th in the Budapest Historical Museum (the atrium

of the Royal Palace on Budim), and from March 5th to March 26th at the Arts Pavilion in Zagreb.

The call from the minister of culture Božo Biškupić was primarily a challenge to ethnologists and curators, and the idea concerning the concept of the exhibition and a catalogue that would, primarily abroad, present traditional Croatian culture.

There was already a basis for the catalogue/monograph (in Croatian and English), namely the first book "Etnography" in the series published by "Matica hrvatska". 25 associates worked on the monograph. Most of the photographs had to be taken in museums, and this work was very professionally done by Vid Barac, while the layout was done by "Art design Šiško". The exhibition itself was conceived as a presentation of the diversity of the Croatian heritage divided into four entities: the Coastal region, the Mountain region, the Central region and the Croatian lowlands. At the same time the selection of the exhibits had to take into account the problems of transport for exhibition abroad, since it was planned to present it in various countries. Most of the exhibits are textiles, items from households and farms, folk handicrafts, jewellery, musical instruments, toys and so on. The exhibition was accompanied by a film that presented the four diverse landscapes (the sea, forests, hills, rivers, fields of wheat...).

Unfortunately, the exhibition was not accompanied by a poster campaign or television commercials, so that the media presentation did not do justice to the effort put into the exhibition or its value. This was not due to a lack of good will on the part of the authors of the exhibition, monograph and film, but rather on the lack of interest on the part of journalists and the media, who unfortunately did not show sufficient understanding for this segment of our heritage. Nevertheless, it is our opinion that the result of this project (regardless of the effort expended, exhibitions come and go), is a comprehensive monograph about traditional Croatian culture, the first and only such publication in Croatia.

*Bogato ukrašene dječje drvene igracke
snimio: Vidoslav Barac*